

da nam prezentira i predloži za razmišljanje otvorena pitanja. Ova biografija Josipa Broza Tita pravo je osvježenje u odnosu na visokokomercijalizirane i politički pristrane pokušaje koji se posljednjih nekoliko godina javljaju u Zagrebu i Beogradu (prije svega od strane para Zvonimir Despot – Pero Simić, kao i od raznih Titovih liječnika, sobarica, akademskih voajera i filmskih fantasta). Ozbiljna, sažeta i prije svega poštena prema predmetu svog istraživanja, bit će od velike koristi studentima koji u svijetu u kojem nema vremena za dugotrajno čitanje žele dobiti brzu i korektnu opću sliku o jednoj važnoj historijskoj ličnosti te o prostoru i vremenu u kojem je živjela.

Dejan Jović

Recenzija

Todor Kuljić **Sećanje na titoizam: između diktata i otpora**

Beograd, Čigoja štampa, 2011, 268 str.

Nova knjiga Todora Kuljića, *Sećanje na titoizam: između diktata i otpora*, plod je nastavka njegova istraživanja Tita i titoizma (njegove ideologije i djelatnosti), koje je istraživanje već rezultiralo odličnim djelom – Titovom političkom i intelektualnom biografijom (*Tito – sociološkoistorijska studija*, 1998; 2. dopunjeno izd. 2004). U suvremenoj poplavi šundovske literature o Titu, u kojoj su u prvom planu ljubavnice, špijuni, kuhari, zabavljači i liječnici, Kuljić

se svrstava na drugu stranu, te ostaje jedan od rijetkih ozbiljnih istraživača titoizma.

Možda treba početi upravo od toga. Kuljić, naime, drži da je taj trend *depolitizacije* i *deideologizacije* Tita namjeran, a ne slučajan. U novom kontekstu, koji obilježavaju tržište i liberalni kapitalizam, za Tita ima mjesta samo ako se može pretvoriti u komercijalni brend. On se “redizajnira da ne bi bio okidač socijalnog bunta” (str. 153), jer “razdvojen od svojih oslonaca (partije, vojske i države), Tito postaje prazan brend” (str. 180). Kuljić ukazuje i na druge zaokrete u reinterpretaciji Titove ličnosti i djela, primjerice na “kroatizaciju”, kojom se on “nacionalizira” kao hrvatska, a ne i jugoslavenska ili globalna politička ličnost. Njegove se “zasluge” priznaju samo iz konteksta hrvatske suverenosti, a Jugoslavija se pritom ne spominje. Taj je trend vidljiv i u drugim primjerima: npr. u slučaju (poluslužbenog) interpretiranja partizanske vojske kao “hrvatskih antifasista”, ali nikad kao dijela jugoslavenskog antifasističkog pokreta. U Hrvatskoj – koju autor poznaje ipak površno – dolazi i do *broziranja* Tita (termin je moj, a ne Kuljićev). Osnovna škola u Kumrovcu, primjerice, promijenila je ime iz “OŠ Maršal Tito” u “OŠ Josipa Broza”, čime se Tita svodi na zagorskog seljačića i “dječaka sa Sutle”. Time on prestaje biti “heroj sa Sutjeske i Neretve”, kako primjećuje Kuljić, koji je propustio spomenuti da je Titova kuća u Kumrovcu danas postala dio “etnosela”. **Etnoselo** i Tito – to su dva zapravo nespojiva pojma, koja su se – eto – ipak nekako spojila. Sličan zaokret događa se i s Kućom cvijeća, Titovim grobom i turističkim kompleksom u Beogradu organiziranim oko njega. “Premda Tito nije izmešten iz groba, izmešten je smisao Kuće cveća.”

Taj je kontekst sada “rekonstruisan i doteran bez uživanja u autentični kontekst vlastitog (Titovog) doba” (str. 151).

Kuljić referira na dosadašnja interpretiranja “titostalgije” (pojma koji je u raspravu uveo Mitja Velikonja u svojoj knjizi *Titostalgija*, 2008), naglašavajući njezin nepolitički karakter. Titostalgija se komercijalizira kako ne bi postala središnja točka okupljanja nezadovoljnih sadašnjim stanjem. Isto se, kao što tvrde Velikonja i Vjekoslav Perica u svojoj najnovijoj i još neobjavljenoj knjizi pod radnim naslovom *Nebeska Jugoslavija*, događa i sa samom Jugoslavijom, odnosno sa sjećanjem na Jugoslaviju, koje se također depolitizira i komercijalizira. U tom kontekstu autor pokazuje kako se čak i liberalni proeuropski orijentirani intelektualci i političari služe antititoizmom, jer im političko sjećanje na tu ideologiju i doktrinu smeta u stvaranju Europe nacionalnih država. Oni o socijalizmu govore kao o jednoobraznom i homogenom političkom sustavu, bez uvažavanja razlika između Tita, Mao Ce-tunga, Staljina i Slobodana Miloševića (kojeg autor u knjizi bez nekog posebnog razloga konstantno piše “Sl. Milošević”). Socijalizam se potom prikazuje kao oblik totalitarizma, te se time “jednim mahom” odbacuje i osuđuje. Kuljić, doduše, i sam vidi da se suvremena Europa podijelila u interpretaciji prošlosti, jer jedan njezin dio (zapadni i više liberalni) drži da je najmračniji dio njezine prošlosti Holokaust, dok drugi (više istočni i više konzervativni) drži da je to Gulag. Kompeticija oko centralnog mjesta fundamentalnog žrtvovanja i točke nasuprot kojoj treba graditi Europu – između Holokausta i Gulaga – događa se i u Hrvatskoj, u formi: Jasenovac i/ili Bleiburg... Kuljić pokazuje da se

u tom fundamentalnom političkom *cleavageu* (procjepu, razdjelnici) našla i interpretacijska matrica naše povijesti. Dogodio se, kaže Kuljić na str. 67 svoje knjige – “građanski rat sećanja”. Ono što je nekad bila Sutjeska, “komunističko mesto sećanja na herojske antifašističke žrtve svih zbratimljenih naroda Jugoslavije, danas je Blajburg, antikomunističko mesto sećanja na žrtve komunista” (str. 82). Paradoksalno je, ali ne manje istinito Kuljićevo uočavanje da mit o Bleiburgu “veže zavađene nacije bivše Jugoslavije” jer je “zamenio Sutjesku, pa je kao novo službeno mesto sećanja Hrvatske i Slovenije i neslužbeno uporište srpskih konzervativaca, postao simbol *bratstva i jedinstva* raznih nacionalista i kvislinga” (str. 82).

Precizno je i vrlo percipitivno i Kuljićevo interpretiranje trenda prisvajanja antifašizma od strane nacionalista. I Milošević i Tuđman (a ja bih se usudio reći: i mnogi njihovi nasljednici) naglašavali su da pripadaju antifašističkoj strani povijesti. Što se tiče Hrvatske, Kuljić uočava da “Tito nije potreban Hrvatima kao komunista ali jeste kao antifašista. Zaboravlja se, naravno, realni multinacionalni sadržaj ovog antifašizma” (str. 84), tako da se stvara paradoksalna situacija da jedan te isti Ustav s jedne strane proglašava Hrvatsku zemljom koja je utemeljena na antifašizmu, a s druge zabranjuje sve važne rezultate tog antifašizma – ujedinjenje u Jugoslaviju i socijalizam. Među Titovim zaslugama ističu se samo one koje su važne za stvaranje hrvatske države, tj. to što je 1) spasio Hrvatsku pred srpskim šovinizmom, 2) preveo je na stranu pobjednika i 3) definirao je (preko ZAVNOH-a) kao državu (str. 83). Takva – kroatizirana – interpretacija Tita potom omogućuje novo “spajanje nespojivog”,

naime spajanje “Domovinskog rata” i partizanstva. U stvarnosti, navodi Kuljić, jedno je etnocentrički i šovinistički rat, a drugo antiosovinski, multinacionalni antifašizam proleterskih brigada. No jedna stvar je stvarnost, a druga njezina interpretacija, koja se – kao što Kuljić uvjerljivo pokazuje – mijenja ovisno o potrebama trenutka.

Ono što ovu interpretaciju čini dodatno zanimljivom (iako nisam siguran da značajno doprinosi kvaliteti knjige) jest – povezivanje interpretacije Tita i titoizma s “neoliberalizmom” i pitanjem ulaska u EU. Autor je, naime, uvjeren da je “kriminalizacija titoizma u strukturi pravedanja obnovljenog kapitalizma” te da su oni koji su orijentirani prema članstvu svojih zemalja u EU-u istodobno i promotori antititoizma u tim zemljama. Svako složeno tumačenje titoizma i samoupravljanja “kosi se sa teleologizacijom EU” (str. 203). Ideologija koju Kuljić naziva “EUzupacijom” kroji ne samo budućnost nego i prošlost Europe. U Europi nema mjesta za internacionalizam socijalističkog tipa, simbol kojeg je bila Titova Jugoslavija. “Multikulturalizam EU podržava sapostojanje razolikih sadržaja (od preimenovanih Bošnjaka do iskonstruisanih Kosovara) ali ne i jugoslovenskih, zato što ne ulazi Jugoslavija u EU, nego nove nacionalne države. Ironija jeste da EU priznaje Kosovare, ali ne i Jugoslovene...” U tom kontekstu, Kuljić vrlo vispreno primjećuje da se “u Europu ulazi sa domobranima i četnicima, a komunisti su balast”. “Četnici i domobrani su važna kopča između nacionalne prošlosti i nacionalne budućnosti. Internacionalistički komunisti su upad u ovu *normalnost*, pa je Jugoslavija po prirodi stvari tamnica ili iluzija” (str. 230). No koliko god ta interpretacija bila točna i originalna, osobno

sam manje uvjeren u vezu između podrške članstvu u EU-u i kritičkog odnosa prema titoističkoj prošlosti. Kuljić, naime, zaključuje da dolazi do jedne vrste “briselizacije pamćenja”, u kojoj “što smo više ubeđeni da nam istinsku sigurnost može pružiti samo nacionalni kapitalizam uklopljen u neoliberalnu EU, to smo kritičniji prema titoizmu” (str. 57). Možda je u Srbiji – u kojoj je lijeva alternativa još u povojima – to doista tako. No nisam siguran da to vrijedi za Hrvatsku, u kojoj se u posljednjih nekoliko godina razvila prilično snažna lijeva scena, koju se može najjasnije vidjeti tijekom *Subversive festivala*. Štoviše, čini se da mnogi vide EU kao jednu novu multinacionalnu zajednicu, sličnu Jugoslaviji, samo ovog puta s većim osobnim slobodama, uključujući i slobodu biranja i smjenjivanja političkih vođa – što nije bio slučaj u titoizmu. Odnos prema Titu se u tom kontekstu čini upravo kao simbol otpora novogovoru i novim ideologijama koje su se razmahale nakon 1990. To se u prvom redu odnosi na konzervativizam i konzervativni nacionalizam, koji su dominirali u političkom obzorju nove Hrvatske od trenutka njezina proglašenja pa do danas. U odnosu liberalnog i socijalističkog Kuljić pomalo zaboravlja na “trećeg partnera”: konzervativizam. Što je više konzervativizma, to su liberali i socijalisti bliži jedni drugima. Jedna je od manifestacija tog antikonzervativnog *braka iz računa* i titostalgija.

Druga tvrdnja o kojoj bi još trebalo razgovarati jest da je titoizam “svuda privlačan manjinama kao zaštita od većine” (str. 45). Nisam siguran da je to i dalje točno. Ne vidim, naime, taj trend ni među Srbima u Hrvatskoj, ni među Hrvatima i Srbima u Bosni i Hercegovini, ni među Srbima na Kosovu, ni kod Albanaca u Makedoniji.

Manjine su možda u početku bile više tito-stalgične, što je i logično s obzirom na to da je cijeli projekt bio utemeljen na ideji da “nema ni većina ni manjina” te da nije važno koliko ima pripadnika nekog naroda jer su svi trebali biti ravnopravni bez obzira na veličinu. Jugoslavenski je socijalizam, kao uostalom i svaki drugi socijalizam, bio naročito fokusiran na one slabije i manje, čiju je ravnopravnost – u jugoslavenskom slučaju ne samo formalno nego i stvarno – htio postići. No prošlo je 20 godina od propasti socijalizma i raspada Jugoslavije, a manjine su u međuvremenu gotovo u pravilu skrenule u konzervativni nacionalizam te se udaljile od ideje Jugoslavije. Drugi njihov dio – zapravo, vjerojatno i najveći – jednostavno se asimilirao u okvirima novostvorenih nacija i prestao biti poseban politički, a često i kulturalni entitet. No to je tema za jedan drugi članak. Kao što za drugi članak ostavljamo i pitanje Kuljićeve tvrdnje da “se češće Makedonci i Bošnjaci sećaju Tita kao pozitivne ličnosti, nego što to čine Hrvati i Srbi” (str. 55). Nažalost, autor ne navodi izvor za takvu tvrdnju. Istraživanja provedena i u Hrvatskoj i u Srbiji pokazuju da je Tito uvjerljivo najpopularnija historijska ličnost, a često i ličnost kojoj se priznaju najveća dostignuća. (Pritom se, primjerice u Hrvatskoj, potpuno zanemaruju ličnosti koje su, poput Ivana Meštrovića, ostavile veća i trajnija postignuća od Tita...) Nema ni dokaza da se trend “nacionaliziranja” Tita događa samo u Hrvatskoj i Srbiji: on se, sasvim sigurno, događa i kod Makedonaca, Albanaca i Bošnjaka, koji ga jednako tako “nacionaliziraju” kao što to čine i Hrvati.

Na kraju treba istaći izvanrednu definiciju samog pojma *titoizam*. Kao što znamo, Tito je (u intervjuima koje je za potre-

be pisanja Titove biografije s njim vodio Vladimir Dedijer) negirao da postoji posebna doktrina ili ideologija koju bi se moglo ili trebalo nazivati *titoizmom*. U samoj Jugoslaviji, ni prije ni nakon Titove smrti, nije se koristio taj pojam. Štoviše, smatralo ga se suviše *zapadnim*. I doista, radi se o manje-više *uvoznom proizvodu* za našu povijesnu i političku znanost. Todor Kuljić ga na str. 109 svoje knjige definira ovako: “Sociološki gledano, titoizam je režim autoritarne i blokirane modernizacije, [koji, režim, op. D. J.] je opterećen oslobodilačkom političkom kulturom u čijem središtu je harizma razuma komunističke partije i njenog vođe. Modernizacija se postepeno pretvarala u blokadu razvoja, harizma razvoja u kult najvećeg sina, a antifašizam u beskonkurentsko pokriće komunista na trajnu vlast. Nije reč o raspolućenosti jugoslovenskog socijalizma nego o njegovoj unutrašnjoj napetosti između autoritarnog i demokratskog, tradicionalnog i modernizacijskog, harizmatškog i racionalnog”.

Ta definicija stvara određenu ravnotežu u knjizi koja je prema Titu i titoizmu orijentirana izrazito pozitivno. Kuljićev fokus, da se razumijemo, u ovoj knjizi i nije bio na samom Titu i njegovim političkim i drugim dostignućima, nego na *sjećanju na titoizam*, na interpretaciji tog razdoblja iz sigurne (ali, kao što autor napominje, često varljive, tj. pogrešne) “povijesne distance”.

Kao i u prethodnim radovima o Titu Todor Kuljić se i ovom knjigom istakao kao izvanredan sociolog i kulturolog čiji su zaključci jasni, odlično obrazloženi, originalni i provokativni. Što više može poželjeti zainteresirani čitatelj akademske literature?

Dejan Jović